

הלכות שבת שכמ־של

תריג

יציל^ט ומכל מקום אם יש סכנה אין לו לסכן עצמו כדי להציל את חברו מאחר שהוא חוץ מן הסכנה ואף שרואה במיתת חברו^י ואע"פ שהוא ספק וחברו ודאי מכל מקום הרי נאמר^י והי בהם ולא שיבא לידי ספק מיתה על ידי שיקיים^י מה שנאמר^י לא תעמוד על דם רעך^י:

ב כל היוצאים להציל חוזרים בבלי זינים למקומם^י אם מתפחדים מפני הנכרים לשבות במקום שהצילו כמו שיתבאר בס' ת"י^י:

י מי שרוצים נכרים לאנסו להמיר אם מחללין עליו להצילו^י נתבאר בסוף סי' ש"ו:

של דיני יולדת בשבת וכו' י"א סעיפים:

א יולדת היא כחולה שיש בו סכנה^א ומחללין עליה את השבת לכל מה שהיא צריכה קורין לה חכמה ממקום למקום ומיילדין אותה^ב ובלילה מודלקין לה הנר^ג אפילו היא סומא^ד ואפילו אין הנשים המתעסקות עמה צריכות לנר שהיו יכולות להתעסק עמה כל צרכה בלא נר אע"פ מודלקין בשבילה^ה שאע"פ שהיא אינה רואה מתיישב לבה יותר כשיוודעת שיש כאן נר שאומרת בלבה אם יש דבר הצריך לי חברתי רואת ועושות לי משא"כ כשתדע שאין כאן נר יש לחוש שתסתכן מפחד לבכה אשר תפחד שמא אין עושה לה יפה מה שהיא צריכה^ו.

ומכל מקום הואיל וכאב היולדת דברים טבעים הם ואין אחת מאלף מתה מהמת לידה^ז לפיכך החמירו חכמים לשנות בכל מה שאפשר לשנות^ח בו כגון אם צריכים להביא לה כלו דרך רשות הרבים תביאנו לה חברתה תלוי בשערה^ט שהיא הוצאה שלא כדרכה ואין בה איסור מן התורה^י וכן כל כיוצא בזה ואם צריכה לשמן לא תסוך חברתה שמן בשערותיה ותבא אצלה ותסחוט אותן אלא תביאנו בכלי תלוי בשערה שמוטב לעשות הוצאה בכלי ע"י שניו מבלי איסור אחר מלהוסיף איסור שהיטה^{יא} אע"פ שסחטת שערה אינה אסורה אלא מדברי סופרים^{יב} כמו שנתבאר בס' שכ"ו^י:

ב נכריה אין מילדין אותה בשבת^{יג} אפילו כדבר שאין בו חילול שבת^{יד} כגון שכבר נעקק הולד לצאת שאין בהוצאתו משום עוקר דבר מגדלו^{טו} וגם הישראלית היא מילדת ידועה^{טז} ונותנים לה שכר שמוחר לה לילד נכריות בחול משום איבה^{טז} מכל

ט ט"ז סי' שכת סק"ה. לבוש סי' ע"ו ס"ה. עיין במ"ש לעיל שם סכ"ט וק"א ריש סק"א.
ע איסור והחיה שערי נג ס"ח. אדיה זוטא סק"ה.
עא ויקרא י"ד, ה. וראה גם לעיל סי' שכת ס"ב וש"נ.
עב ראה רש"י זוטא פה, ב ר"ה דרשמואל.
עג ויקרא י"ג, ז.
עד ראה לקמן ח"מ הל' טקו ג"ר סי': ואפילו ליכנס בספק סכנה יש אומרים שצריך כדי להציל את חברו ממתית רואת ... (יש חולקים על זה ומספן נפשות להקל).
עדא לק"ש ח"ח ע' 153 ח"ג 19 ובשדה"ג. שלח המלך ח"א ע' רכו ח"ג 4. קמ"ב דברי תורה ח"ו ע' סא.
עה ברייתא וגמי עירובין מהו, א. מור וש"ע ס"ט.
עו סק"ג.
עז רמ"א סוף ס"ה.

סימנ של
א מור וש"ע ס"א.
ב תוסה ק"ח, ב מור וש"ע שם.

א ברייתא שם. מור וש"ע שם.
ד גמרא שם. מור וש"ע שם.
ה ה' לבוש ס"א.
ו גמרא שם. לבוש שם. מ"א סק"א. מ"א סק"ב.
ז תוס' שם ר"ה קמ"ל. ט"ז שם.
ח ח"מ ס"ב ה"א. מ"א סק"ג.
ט רב אשי שם. רמב"ם שם. מור וש"ע שם.
י רב אשי שם. רמב"ם שם. ש"ע שם.
יא כרע"ל סי' שא ס"ב.
יב ב"י ר"ה ו"ש ומכל מקום. מ"א סק"ג.
יג מ"ג פ"ט ה"א. כ"י שם.
יד סק"ג.
טו ע"ז כ"ו, א. מור (ברפוסים יטנים) וש"ע ס"ב.
טז מור וש"ע שם.
יז תוס' שם ר"ה. סבר. מ"א סק"ו.
יח מור י"ד סי' קנ"ב בשם הרשב"א. ש"ע שם ס"ב.
יט רב יוסף שם. מור וש"ע שם.

מקום בשבת אין כאן איכה שיכולה להשמט ולומר הנשים שלנו ששומרות את השבת מותר לילד אותן בשבת אבל שלכם שאינן שומרים את השבת אסור לנו לילד אותן בשבת.²

ואפילו ישמעאלית שאינן עובדים עבודה זרה³ (ואין איסור לילד אותן בחול כמו בנכרים עובדי עבודה זרה שאסרו אותן מפני שמילדת בן לעבודה זרה⁴ מכל מקום בשבת) אסור משום מלאכה שלא לצורך כמו שיתבאר בס"ל⁵ (הואיל ואפשר להשמט בלי איבה) אבל הקרא"ם כיון שהם שומרים שבת מותר לילד אותן⁶ (בשכר בדבר שאין בו חילול שבת⁷ משום איבה) ואפילו בנכרים עובדי עבודה זרה אם אי אפשר להשמט בלי איבה מותר ברב רב שאין בו חילול שבת⁸:

ג מאימתי נקראת יולדת לחלל עליה את השבת משתשב על המשכבר⁹ או משעה שהרם שותת ויורד¹⁰ או משעה שהברותיה נושאות אותה בורעותיה שאין בה כח להלך¹¹ כיון שנראה אחר מכל אלו מחללים עליה השבת¹² לכל צריכה אשר אפשר לעשותה כאן בלי עיכוב אבל לקרות חכמה ממקום למקום שהוא דבר הצריך שהות ועיכוב מותר מקודם לכן משעה שמרגשת קצת אפילו בספק¹³ טוב לזרז שבשחגנוע האשה להרשע מ' יומין הכל מערב שבת כרי שלא יצטרכו לחלל שבת¹⁴:

ד כל ג' ימים הראשונים היא חשובה כמסוכנת ודאי¹⁵ מפני שאיברה מתפרקים ומרוסקת היא¹⁶ לפיכך מחללים עליה את השבת אפילו אומרת איני צריכה לחילול אלא שהברותיה אומרות שצריכה¹⁷ אפילו אין בהן חכמה ולא רופא עושין לה כל צריכה שהדברים שעושים להיה כחול ידועים הם לכל¹⁸ ואפילו אוכלת מאכל שאר בני אדם אנו אומרים שאין מרגשת לשעתה ואם תאכל צונן או שאר דברים שאין המסוכנת אוכלת אותם וביאור לירי סכנה¹⁹ אבל אם חכמה או רופא אומרים שאינה צריכה לחילול שומעים להם כי הרבה יולדות יש שאין עושין להן המון בכל יום²⁰ וכן נוהגים עכשיו בקצת מקומות שאוכלות בשבת המון של אתמול²¹:

ה משלשה ועד סוף שבעה²² אמרה איני צריכה אין מחללין²³ אפילו הברותיה אומרות שצריכה²⁴ לפי שאינה בחזקת מסוכנת לאותן דברים שרגילות הברותיה לעשות לה

כ אבי שם. מ"א סק"ה.
 כא כנסת הנדויה ריש ס' של בתנ"ש. מ"א סק"ה.
 וראה לעיל ס' קבח מ"א וע"ג.
 כב משנה שם.
 כג סעף א.
 כד כנסת הנדויה שם. מ"א שם.
 כה אלה רבב סק"ה. עיין שו"ת יורד סי' קנט סק"ה.
 וראה גם לקמן י"ד ה"ל ריבית ס"פ.
 לו מ"א סק"ה.
 לז אבי קנט, א. מור ושל"ע סי"ג.
 לח ח"ה הווא שם. רנ"ב"ס פ"ב ה"ג. של"ע שם.
 כט גמ' שם ורש"י ר"ה באגפיה. של"ע שם.
 ל רמב"ן בתורת האדם שער המבנה הובא כמור. דא"ש פ"ח ס' ה. של"ע שם.
 לא שו"ת סק"ב.
 לב ספר חסידים ס' תתלא. מ"א סק"א.

לג שחזאל ונהרדעי שם. מור ושל"ע ס"ד.
 לד שרית רשב"א ח"ז ס' שגנו. הובא ב"י ר"ה ומ"ש רבינו בשם. מ"ז סק"ה.
 לה טור. מ"א סק"ה. וראה לקמן ס' תריז ס"ד.
 לו רמב"ן תורת האדם שער המבנה הובא כמור. מ"א שם.
 לז שרית רשב"א שם. הובא ב"י שם. מ"א שם.
 לח רמב"ן שם. הובא ב"י שם. מ"א שם.
 לו מ"א שם.
 למ נהרדעי קב"ט, א ורש"י ר"ה ח"ה. מור ושל"ע שם.
 מא נהרדעי שם כניסת הר"ף שם (נא, ב) והרא"ש פ"ח ס' ה. מור ושל"ע שם. וראה גם לקמן ס' תריז ס"ד.
 מב ב"ח ר"ה וכל שלשה. מ"א סק"ט. וכן תשענ"ט בהדיא בטור ור"ן שם ר"ה ח"ה.

הלכות שבת של

תרמו

בחול ואפשר שיכולה להמתין עד לערב¹⁰⁰ אלא אם כן שהכמה או רופא אומרים שצריכה¹⁰¹ שאז מחללין גם בשאר הולים כמ"ש בס' שב"ח¹⁰².

ובל זה כשהיא אומרת אני צריכה אבל בסתם¹⁰³ שהיא אינה אומרת כלום¹⁰⁴ והברותיה אינן יודעות מחללין¹⁰⁵ אבל אם הברותיה אומרות שאינה צריכה אין מחללין¹⁰⁶ אלא אם כן היא אומרת צריכה אני שאז אפילו מאה רופאים אומרים שאינה צריכה מחללין¹⁰⁷ כי לב יודע מרת נפשו¹⁰⁸ וכמו שיתבאר בס' תרי"ח¹⁰⁹ לענין שאר הולים.

ומסוף¹¹⁰ ואילך אפילו אמרה צריכה אני אין מחללין עליה אלא הרי היא עד ל' יום כחולה שאין בו סכנה¹¹¹ שכל צרכיו נעשים ע"י נכרי¹¹² חוץ מלענין מדורה¹¹³ שאם היא צריכה לכך עושים לה ע"י ישראל מפני שהצינה סכנה היא לה כל ל' יום¹¹⁴ ואפילו בתקופת תמוז¹¹⁵ ואם מותרים אחרים להתחמם כנגד מדורה זו נחבאר בס' רע"י¹¹⁶:

ז ימים אלו אין מונין אותם מעת לעת¹¹⁷ אלא אם יודתה כד' בשבת סמוך לערב הרי כשמגיע תחלת ליל שבת הוא כבר יום רביעי ללדתה אע"פ שלא בלו ג' מעת לעת עד סמוך לערב בשבת וכן לענין שבעה ושלושים:

ז היושבת על המשבר ומתה מביאין סכין בשבת אפילו דרך רשות הרבים וקורעין את בטנה ומוציאין הולד שמא ימצא הוי' ואע"פ שרוב הפעמים¹¹⁸ הוא מת קודם לאמו¹¹⁹ מכל מקום בפיקוח נפש אין הולכין אחר הרוב¹²⁰ ולפעמים יוכל לחיות אחר מיתת אמו¹²¹ ואע"פ שעובר זה לא היה לו חוקת חיות מעולם מחללין עליו מספק כמו על מי שהיה לו חוקת חיות¹²².

ומה שאין נהגין כן עכשיו אפילו בחול מפני שאין אנו בקיאים במיתת האם בקרוב כל כך שאפשר לולד לחיות כי שמא נתעלפה¹²³ ואם יקרעו בטנה ימיתהו וצריכים להמתין ובתוך כך וראי מת הולד¹²⁴:

ח הולד שנולד בשבת¹²⁵ עושין לו כל צרכיו¹²⁶ מרחיצין אותו ומולחין אותו¹²⁷ שתקשה הבשר¹²⁸ וטומנין את השליא כדי שיהם הולד¹²⁹ והותכים את הטבור¹³⁰ שכל דברים

100 ר"ן שם.
 101 מ"א שם.
 102 מה סק"י.
 103 מ"ו ולבוש ס"ה.
 104 מ"ו וראה גם לקמן שם, ושם: או שאומרת שאינה יודעת אם היא צריכה.
 105 מה ב"ח שם. אלה וזמא סק"ב.
 106 מ"ט ב"ח שם. ת"א. וראה גם לקמן ס' תרו ס"ה.
 107 נ ב"ח שם.
 108 נ"א משלי ד' י.
 109 נ"ב מ"א ס"א. וראה גם ס' תרו סעי' ד"ה. לעיל ס' שבת ס"ב.
 110 נ"ג ראה גם לקמן ס' תרו ס"ה.
 111 נ"ד נהרדעי שם. מור וש"ע שם.
 112 נ"ה שמואל שם. מור וש"ע ס"ג.
 113 נ"ו מ"ב פ"ב ה"ד במשמעות הראב"ד. מ"א סק"ב.
 114 נ"ז גמ' שם (לדקדק דם). מור וש"ע שם.
 115 נ"ח סק"י.
 116 נ"ט תרומת הדשן ס' קמח. וז"א סק"י. וראה גם לקמן ס' תרו ס"ה.
 117 שמואל ערכין ז, סעי'א. רמב"ם פ"ב המ"ו. מור וש"ע ס"ה.
 118 ס"א שו"ת הרמ"א ס' מ אות ג, ברע"ת רש"י שם ד"ה ומקצועין, הובא וז"א סק"י.
 119 ס"ב ערכין שם. נדה מה, סעי'א.
 120 ס"ג שו"ת הרמ"א שם. וראה לעיל ס' שבט ס"ב וש"ג.
 121 ס"ד רש"י שם. מ"א שם מסתמלת לשון הרמב"ם והש"ע.
 122 ס"ה גמ' שם ערכין ז, ב. רמב"ם שם. וראה לקמן ס"ה.
 123 ס"ו איסור והיתור הארוך שער נג ס"א. וז"א ס"ה. וראה הע"ב תשכ"ב ע' 74. תשל"א ע' 75. תשל"ב ע' 21.
 124 ס"ז מ"א סק"א.
 125 ס"ח ראה רש"י קמח, סעי'ב. רמב"ם פ"ב ה"ה. וראה גם לקמן ס"י.
 126 ס"ט מור וש"ע ס"י.
 127 ע ד"ב קכט, סעי'ב. רמב"ם שם. מור וש"ע שם.
 128 ע"א רש"י שם ד"ה שמואלין. מ"א סק"ד.
 129 ע"ב בריתא שם. מור וש"ע שם.
 130 ע"ג רבי יוסי במשנה קמח, ב. רב, קמ"ב, ב. רמב"ם שם. ש"ע שם.

אלו יש לו צער מהם אם לא יעשו אותם לו וכיון שאין בהם מלאכה של תורה התירו החכמים^{טז}.

כמה דברים אמורים בולד של קיימא דהיינו שנולד למ' או לו' בודאי (כגון שפירש ממנה בעלה אחר שבועל) אבל נולד לח' או ספק בן ז' ספק בן ח' אין מחללין עליו^{טז} בין בדברים אלו בין אפילו בדברים שיש במניעתו סכנה לו^{טז} כגון לפקח עליו את הגלגל אלא אם כן נגמרו שערו וצפרניו^{טז} שאז בודאי נגמר לו אלא שנסתתרה לצאת ממעי אמו אחרי גמרו^{טז} ולפיכך אפילו הוא ודאי בן ח' כגון שפירש ממנה בעלה אחר שבועל הרי דינו כבן ז' ודאי לכל דבר ומלן אותו בשבת^{טז} אבל אם היה שערו לקוי ואין צפרניו שלימים כבריותו^{טז} אפילו הוא ספק בן ח' דינו כודאי בן ח' לכל דבר ואפילו לענין פיקוח נפש שמחללין מספק אפילו על עובר שלא היה לו חוקת חיות מעולם^{טז} לפי שהוששים שמא כלו לו חדשו וגמרו כבר שערו וצפרניו אבל זה שאנו רואין בו שלא נגמרו קרוב לודאי הוא שהוא בן ח'^{טז} שלא היה נגמר עד הדיש המ' ומיחר לצאת קודם זמנו ונפל הוא^{טז}.

ואפילו למלטלו אסור כמו שאסור למלטל את האבן^{טז} ולכן אין מלין אותו בשבת^{טז} ואין אומרים נמול כמה נפשך אם בן ז' הוא הרי מילתו דוחה שבת ואם בן ח' הוא אין כאן חילול שבת במילה זו שהרי הוא כמחתיך בשר בעלמא^{טז} שכיון שקרוב לודאי שהוא בן ח' לא רצו החכמים להתיר מלטול בשביל מילתו במקום שקרוב לודאי שאין מילתו כלום^{טז}.

ויש חולקין על זה^{טז} ואומרים שכיון שאפשר שהוא בן ז' וכל בן ז' אינו נפל אף על פי שלא נגמרו שערו וצפרניו ולכן אין איסור כלל למלטלו בשבת וכן מלין אותו בשבת ממה נפשך אבל אין מחללין עליו שבת לדברי הכל^{טז} בין ברבר שיש בו סכנה לו כמניעתו בין בדברים שהתירו לעשות לולד ביום הולדו משום צערו אף על פי שאין בהם מלאכה של תורה^{טז}.

ולפי סברא זו מלין עבשיו כל ולד אפילו נולד לח' כי אין אנו בקיאים בהרשי העיבור כי פעמים שהאשה מתעברת בסמוך למבילתה ופעמים אינה מתעברת עד אח"כ ואפשר שהוא בן ז'^{טז} ואף על פי שלא נגמרו שערו וצפרניו מלין אותו וכן מותר למלטלו בשבת.

(ולענין הלכה בדברי סופרים הלך אחר המוקל ולכן המוקל במלטול כסברא האחרונה)

עד תוס' שם ר"ה כל. מ"ד סק"ג.	פד רמב"ם שם.
עה ברייתא קלה, א. טור ושו"ע שם.	פה ברייתא קלה, א (לענין בן ח'). טור ושו"ע מ"ה (אף כספק בן ח'). וראה ב"י ר"ה דהו"ט מ"ג.
עו משמעות טור ושו"ע שם. מ"א ס"ק מו. אלה וזמא סק"ד.	פו ב"י ס"י שלא ר"ה ואפילו לדעת הר"ף (גד, א), כמבאר ברין שם ר"ה וראה, והרא"ש פ"ט ס"ה ה. שו"ע שם ס"ג, וב"י ס"י רמז ס"א.
עז סו"ג עין כח. (טור ושו"ע). דרכי משה יו"ד ס"י ודו סק"ב. שו"ע שם סק"ג.	פז כראמ"ט בנג' קלו, א (לנבי ספק נפל דעלמא).
עח טור ושו"ע ס"י.	פח ב"י שם. לבוש ס"ג.
עט יבמות פ, ב.	פט תוס' קלה, א ר"ה בן. אגודה ס"י קסה (הובא במ"א סק"ז). טור ס"י שלא וב"י ס"י רמז. מ"ד ב"י ודו ס"י מ"א ושו"ע שם סק"ג.
פ תוס' קלה, א ר"ה בן. הרא"ש פ"ט סוף סק"ה. טור ושו"ע יו"ד שם.	צ ברייתא שם. רמ"א ושו"ע יו"ד שם.
פא רמב"ם הל' מילה פ"א ד"ג.	צא משמעות מ"ד סק"ג וסק"ז.
פב כרע"ל ס"י. ובקניית העולת שבת ס"ו. הובא במ"א ס"ק מו.	צב תוס' שם.
פג מ"א שם. אלה וזמא סק"ד.	

הלכות שבת של-שלא

תרוז

לא הפסידו¹³ אבל לענין מילה בשבת שכ ואל תעשה עדיף ושוב לחוש לדברי האוסרים ואף שאין איסור במלמולו יש איסור במילתו בשבת שלא לצורך¹⁴ כמו שיש איסור בחתיכת הטבור בשבת אף לפי סברא האחרונה כמו שנתבאר):

מ אפילו בן ה' ודאי שאסור במלמול לדברי הכל הרי אמו שוחה עליו ומניקתו¹⁵ מפני צער החלב שמצעררה וכן היא בעצמה יכולה להוציא בידה החלב המצער אותה¹⁶ שכיון שהחלב הזה הולך לאיבוד אין בו משום מפרק אלא מדברי סופרים¹⁷ ומשום צערה לא גזרו¹⁸:

י מיישרים אברי הולד¹⁹ של קיימא²⁰ שנתפרקו מחמת צער הלידה²¹ כמה דברים אמורים ביום הלידה אבל אח"כ אסור²² מפני שנראה כבונה²³ אבל לרכו בכגדיו²⁴ כדי ליישר אבריו²⁵ מותר לעולם²⁶ מפני שררכו בכך גם בחול²⁷ ואינו נראה כבונה בשבת אבל תינוק שאין כורכין אותו בחול ונתעקמו אבריו בשבת אסור לרכו כדי ליישרם²⁸:

יא אם נפלה ערלת הגרון של הולד מותר לשום אצבע לתוך פיו ולסלק הערלה למקומה אע"פ שלפעמים יקא על ידיו זה²⁹:

שלא דיני מילה בשבת וכו' י"ד מעיפים:

א מילה במונה דוחה את השבת³⁰ שנאמר³¹ וכיום השמיני ימול בשר ערלתו ביום ואפילו בשבת. והפריעה היא מכלל המילה³² והמציצה ג"כ דוחה את השבת³³ מפני הסכנה³⁴ וכן נותנים עליה רטייה וכיוצא בה' אע"פ שאסרו לחולה שאין בו סכנה³⁵ וכן לשאר צרכי רפואת מילתו דינו כחולה שיש בו סכנה³⁶.

אלא שלכתחלה צריך להכין מערב שבת³⁷ ואם לא הכין מערב שבת מותר לעשות בשבת ע"י שנינו³⁸ כגון בימיהם שהיו נותנים על המילה כמון שחוק ויין ושמן מעורבים³⁹ אם לא שחק מערב שבת לועם כשיניו ונותן ואם לא עירב יין ושמן מערב

-
- צג** משמעות מ"א סק"מ.
 - צד** ט"ז ב"ר"ד סי' רטו סק"ו וב"ח שם.
 - צה** ב"ר"תא קנה, א. מור וש"ע סי"ה.
 - צו** תוס' שם ד"ה מפני ראש פ"ח סי' ה. מור וש"ע שם.
 - צז** כולעיל סי' שכה סמ"א וש"נ.
 - צח** תוס' שם, רא"ש שם.
 - צט** רב ששת קכ"ג, מוע"א וכפירוש רש"י ד"ה אמוכי, מור וש"ע סי"ט.
 - ק** כולעיל סי' ה'.
 - קא** מור וש"ע שם, וראה גם רש"י שם.
 - קב** ושו"ת קוז, א. מור, מ"א סק"ה.
 - קג** גמרא שם קמו, סו"ט, מ"א שם.
 - קד** רבי יוחנן שם וכפירוש רש"י מן, ב ד"ה לפני. מור וש"ע סי"ה.
 - קה** רא"ש רפ"ז סי' ג פירוש רש"י, וראה לשון רש"י שם.
 - קו** רא"ש שם לדעת רש"י, מור, מ"א סק"מ.
 - קז** גמ' קכ"ג, רע"ב, מ"א שם.
 - קח** מ"א שם.
 - קט** ר"ח (קכ"ג, ב ד"ה אמוכי) בפירוש דברי הגמרא קכ"ג.
-
- מוע"א וברב ששת, מור וש"ע סי"א, וראה לעיל סי' שכה סמ"ד.
- סימן שלא**
- א** גמ' קלב, א לדברי הכל, רמב"ם פ"א ה"ט, מור וש"ע י"ד סי' רטו ס"ב.
- ב** ויקרא י"ב, ג.
- ג** רבי יוחנן קלב, א, לבוש סי"א.
- ד** משנה קל"ג, רע"ב, רמב"ם פ"ב ה"ה, מור וש"ע שם סי' רפ"ד ס"ד, וראה מ"ט וציונים.
- ה** תוס' קל"ג, א, מור וש"ע סי"א.
- ו** נהר"א שם קל"ג, ב, וראה גם לעיל סי' שכה מ"ד.
- ז** משנה קל"ג, א, מור וש"ע י"ד סי' רטו סוף ס"ב.
- ח** כולעיל סי' שכה ס"ל.
- ט** רש"י קל"ג, ב ד"ה קא משמע לן, תוס' שם ד"ה לועם, לבוש סי"א.
- י** משמעות המשנה שם.
- יא** ראה מ"ט פ"ב ה"א, ברע"ת הרשב"ן (תורת אבות שער הסכנה) וברע"ת הרמב"ם, וראה מ"ט וציונים.
- יב** ראה רש"י במשנה שם ד"ה לא מרף, ר"ן שם (גב, ב) ד"ה מתיי.